

proměnné a individuální strategie a postoje vůči systému zastupují závisle proměnné. Uprostřed pak stojí změny individuálních zkušeností, které jsou ovlivněny strukturálními změnami a jejichž vliv na reakce lidí jakožto hospodářských jednotek a občanů zprostředkovávají.

Analýza empirických dat a mezinárodní komparace opírající se o výše popsany model by měla umožnit hlouběji proniknout a osvětlit jeden z nejnápadnějších a nejvýznamnějších zvrátů v poválečném vývoji, zejména v evropských zemích. Předpokládá se totiž, že uvažované strukturální změny a jejich potenciální implikace pro obyvatelstvo jsou (i když nepochybně se značnými odchylkami) společné všem společnostem nezávisle na ekonomickém a politickém systému. Systematizovaná informace o těchto problémech sociologické a sociálně psychologické povahy by měla být jedním z důležitých a užitečných podkladů pro rozhodování, zejména v oblasti hospodářské politiky.

Podrobnější představu o celém projektu si může čtenář udělat na základě první verze polské kapitoly, která je uvedena na str. 482–495 tohoto čísla Sociologického časopisu. Vybrala jsem ji především z toho důvodu, že jde v rámci zemí střední a východní Evropy zatím o analýzu nejrozpracovanější. Zároveň se domnívám, že v souvislosti s problémy, které začneme co nejdříve řešit u nás v Československu, by mohla být pro řadu našich sociologů, možná i ekonomů, inspirující.

Jadwiga SANDEROVÁ

### **Realita a volba: Zamyšlení nad mezinárodním interdisciplinárním kongresem o ženách**

Počátkem června 1990 se konal v New Yorku IV. mezinárodní interdisciplinární kongres o ženách (Fourth International Interdisciplinary Congress on Women). Mezi desítkami konferencí zaměřených k této problematice představoval svým způsobem vrcholový moment, sešlo se na něm více než 2000 účastníků ze 104 zemí. Pořadatelem a hostitelem byla Hunter College<sup>1)</sup> při Městské univerzitě v New Yorku, finančně a organizačně přispěla řada dalších institucí, včetně newyorských, resp. manhattanských správních orgánů, jejichž čelné představitelky se kongresu zúčastnily a umožnily některá neformální setkání, například s ženami z Brooklynu, z Harlemu atd.

Rámcový název Svět žen. Realita a volba byl zvolen poměrně šťastně a pro celosvětový rozměr programu i účastníků vhodně. Vyjadřuje totiž určitý žádoucí kvalitativní zlom, či lépe řečeno vyšší kvalitativní úroveň, nové směřování v ženském hnutí – od poznání reality nerovnoprávného postavení žen k realitě rovnosti a svobodné volby, tj. volby způsobu života. Tato nová realita je ovšem dosud značně nereálná, a tak většina příspěvků popisovala či mapovala současnou situaci, zatímco druhá část zastřešujícího názvu zůstala spíše v kategorii zbožných přání.

Profil kongresu i charakter jednání byl pochopitelně výrazně ovlivněn strukturou účastníků, z nichž naprostá většina byla ze zemí „Třetího světa“, především z jihovýchodní Asie, Latinské Ameriky a Afriky. Evropa, zejména východní, byla zastoupena mnohem méně. Vzhledem ke značné teritoriální promiskuitě v jednotlivých sekcích a při panelových diskusích pak nezdědky docházelo k tomu, že diskutující nemohli najít společný jazyk, či přesněji společné pochopení vzájemně odtahitých problémů.

---

<sup>1)</sup> Proč se právě Hunter College stala místem setkání žen z celého světa? Pro svoji relativně dlouhou demokratickou tradici, otevírající dveře především těm skupinám studentů, které nebyly na tradičních univerzitách vítány, tj. zejména ženám a černochům. Byla založena v r. 1870 jako městská pedagogická univerzita, umožňující bezplatné studium ženám z nemajetných vrstev, později ženám z rozvojových zemí a v posledních pětadvaceti letech černochům bez rozdílu pohlaví. V současné době je pro ni charakteristické, že převážnou část posluchačů tvoří dívky a podíl černošských studentů patří mezi nejvyšší. Je to tedy typická škola pro tzv. „underdogs“, mezi něž ženská populace jako celek patří. Je zajímavé, že ve společenské struktuře USA modální profesionální a z něho odvozené sociální postavení žen překračuje paradigma rasismu, tj. ženy bělošky se z hlediska profese, funkce a platu řadí níže než muži černoši. Proto jsou také různá feministická hnutí ve Spojených státech a v Kanadě mnohem militantněji protimužsky zaměřena, než je tomu v Evropě.

Do programu bylo zařazeno více než 1500 příspěvků, organizátoři nestanovili žádná apriorní tematická omezení. S využitím metody shlukovací analýzy pak rozdělili nabídnuté texty do pěti poměrně obecných bloků, v jejichž rámci se uskutečnilo téměř 400 panelových diskusí a jednání v sekcích. Názvy bloků: 1) *Politika, organizační rozvoj a právo*, 2) *Životní prostředí a zdraví*, 3) *Globální ekonomika, dluh a úvěr*, 4) *Násilí a militarismus*, 4) *Ideologie a náboženství*.

Je pochopitelné, že v daných relacích obsahoval každý blok obrovskou varietu příspěvků značně různého zaměření a různého stupně obecnosti.

Tak v prvním bloku převažovaly otázky právních garancí rovnoprávnosti žen v různých zemích světa, otázky státní a komunální politiky, problematika ženských hnutí a jejich organizací, politické participace na lokální, regionální a státní úrovni. Byly diskutovány dějiny a vývoj těchto aspektů v kontextu současných globálních problémů. Zařazeny zde však byly i otázky velmi specifické, jako například narkomanie černošských žen, problémy žen mezi utečenci, „Women's studies“ v Portoriku a Karibské oblasti. Mezinárodní organizace lesbiček apod.

Druhý blok „Životní prostředí a zdraví“ je v tradici ženských kongresů a konferencí relativně nový. Je zdůvodněn argumentem, že vzájemná vazba žen a životního prostředí je velice těsná, protože území a vůbec prostor, v němž žijí, se podílí nejen na formování jejich fyzického a psychického Já, ale i na idejích, institucích a strukturách, které určují jejich dosud nerovné postavení ve společnosti. Také tento blok se vyznačoval nesmírnou šíří témat, počínaje obecnou ekologií člověka, otázkami biologické reprodukce, výživy, rodiny, dětí, zdraví, stressu a konče problematikou bydlení a plánování městských sídlišť.

Třetí blok „Globální ekonomika, dluh a úvěr“ byl přes svůj velmi obecný název zaměřen do jisté míry konkrétněji, a to především k problémům týkajícím se rozvojových zemí. Značná pozornost byla věnována mezinárodním finančním tlakům dopadajícím na ekonomiku zemí „Třetího světa“, dále formování dělnické třídy žen v těchto oblastech a vytváření netradičních pracovních příležitostí, postavení a životu žen v zemědělských komunitách, ale také například srovnání žen-podnikatelek v Africe a ve Spojených státech. Zvlášť frekventovaným tématem zde byla migrace, imigrace a utečenectví, zejména z hlediska dislokace rodin a jejich důsledků. Diskuse k této problematice vycházela z komparativního empirického materiálu z jižní Asie, západní Evropy, Latinské Ameriky a USA.

Smyslem čtvrtého bloku bylo ukázat, jak násilí a militarismus ovlivňují život žen v soukromí, na pracovišti, ve válečných situacích nebo ve vězení. Šlo v podstatě o dvě roviny násilí: působícího jednak v rovině kolektivní, tj. na ženskou, resp. veškerou populaci jako celek, jednak v rovině individuální. V rovině kolektivní bylo pojednáno o militarismu, nacionalismu, imperialismu a lidských právech žen, v rovině individuální o takových jevech, jako je násilí na ženách, znásilnění, sexuální zotročení, zneužití a prostituce. Tato témata jsou nejen velmi častá a vášnivě diskutovaná na mezinárodních setkáních žen, ale také publikačně značně frekventovaná – kongresové knižní výstavy to jednoznačně dokumentují.

Poslední, pátý blok zahrnoval mnoho značně odlišných problémových okruhů: Náboženství a spiritualitu, revoluci, sociální hnutí, kulturu, tradice, proces změny, rasové, třídní a etnické otázky, sexuální orientaci, lidovou kulturu a umění, masovou komunikaci a informaci, problematiku jazyka. To proto, jak výslovně uvedli pořadatelé, že všechny tyto jevy souvisí s kulturním, uměleckým, ideologickým, sociálním, náboženským a duchovním sebevyjádřením ženy.

Kongres byl nesporně zajímavý a svým způsobem i vzrušující neobyčejnou rozmanitostí prezentovaných témat i účastníků. Tato šíře a rozmanitost měla však na druhé straně velmi negativní efekt: roztržitost a nepřehlednost v celkovém uspořádání nabídnutých příspěvků, obtížnou tematickou orientaci a nemožnost komparace či konfrontace názorů a smysluplné syntézy. V tomto směru program nesplnil očekávání, a to zejména některých účastnic ze západní Evropy. Přestože měl ve svém názvu zabudováno slovo „interdisciplinární“, nebyl v tomto duchu organizován a neumožnil explicitní setkání či střet různých vědních disciplín. Šlo spíše o kongres politický, převážně popisující a dokumentující status quo a proklamující některé politické požadavky. K tomuto vyznění přispěly i dvě akce věnované zemím východní Evropy – panelová diskuse na téma *sociální hnutí a politická změna* a veřejné forum na téma *role žen v nové východní Evropě*.

Domnívám se, že cesta dalšího mohutnění mezinárodních kongresů v rovině kvantitativní je neefektivní. Obzvláště požadavku rovnoprávnosti žen a proklamace typu „Sestry, bojujme společně za lepší život“ – a poněkud vágní a pro evropské ucho značně nekonkrétní. Máme již stovky a tisíce empirických

dat prakticky o všech myslitelných aspektech „ženské otázky“. Je čas si tato data předat, konfrontovat je a koordinovat tak, abychom donekonečna neopakovali tytéž výzkumy, ale provedli syntézu a zobecnění těch, které jsou k dispozici, abychom zavedli systémový přístup do roztříštěnosti témat a našli kritickou cestu pro východiska další práce. Doufáme, že hlasy nespokojených na kongresu k tomu přispějí.

Eva Bártová

### Lokální rozvoj v Evropě: zkušenosti a vyhlídky

Tak byla nazvána konference, uspořádaná v květnu (21.–26.) t. r. v Jadwizinu, nedaleko Varšavy, Ústavem prostorové ekonomiky, který působí při Fakultě geografie a regionálních studií Varšavské univerzity. Ředitel tohoto ústavu Antoni Kukliński byl prezidentem konference. V Jadwizinu se sešlo asi 30 lidí z akademických institucí Evropy: především z Polska (15) a Švýcarska (8), ale také z Belgie, Holandska, Norska, Maďarska, Sovětského svazu a Československa.

Konference v Jadwizinu navázala ve svém tématu na jinou konferenci, která se konala na podzim roku 1988 v Lausanne s názvem Lokální dynamika a její řízení. Jejími iniciátory byla univerzita v Lausanne a již zmíněný varšavský Ústav prostorové ekonomiky. Z materiálů obou konferencí je zřejmé, že konference v Lausanne se účastnila řada týchž odborníků jako konference letošní. Dále je zřejmá dlouhodobá spolupráce švýcarských a polských vědců v oblasti výzkumu lokálního rozvoje a snaha zaangažovat na tomto poli jednotlivce i týmy vědeckých institucí ostatních států střední a východní Evropy; odezvou na tuto snahu je zájem o komunikaci a spolupráci. Proč? Dovolíme si volně reprodukovat z úvodní přednášky M. Bassanda (EPF Lausanne) a závěrečného příspěvku A. Kuklińskiego na konferenci v Lausanne (Bassand, Bridel 1989).<sup>1)</sup>

Krise industriální společnosti na konci 60. let přivedla kolaps představ o neomezeném ekonomickém růstu a o industrializaci a urbanizaci jako základních procesech strukturálních a sociálních přeměn. Současně vytvářela klima pro renesanci myšlenek o rozvoji lokálních společenství jako hlavním motorem progresivních změn. Jestliže v letech 50. a 60. vědci zaznamenávali zánik lokálních společenství (ústřední tvrzení prací z té doby: prostorová blízkost již nemůže být základem sociability a kulturních vzorů – přesněji tento proces nazývá Bassand jako delokalizaci sociálních vztahů a kultury), pak léta 70. a zvláště 80. jsou léty rehabilitace významu lokálních společenství: studium všech stránek lokálních společenství na bázi interdisciplinárního výzkumu na jedné straně, reformy správy a samosprávy obcí směřující k jejich větší autonomii na straně druhé. Jak poznamenává Kukliński, ony představy, „ideologie“ 50. a 60. let o rozvoji společnosti, byly na obou koncích Evropy tytéž, i když v různé interpretaci a s jinou motivací. Uniformita, dominance centra, drancování přírodního prostředí, degradace lidské práce a na straně jednotlivce lhostejnost a rezignace, jsou rovněž dobře známy na obou koncích Evropy. Na otázku „proč“ je tedy odpovědí „hledání východisek“.

O Polsku se dá říci, že má již širokou tradici studia lokálních společenství. Ústav prostorové ekonomiky je v tomto ohledu vedoucím pracovištěm. Studie ústavem realizované či koordinované jsou v úzkém vztahu k podobným zahraničním výzkumům. Viz úzká spolupráce s institucemi ve Švýcarsku. Ústav má na svém kontě několik seminářů a konferencí, poslední z nich v Jadwizinu.

Téma konference bylo uvedeno A. Kuklińskim v pozoruhodné sociologické imaginaci zahrnující klasifikaci lokálních společenství podle postoje k inovacím (skanzenický, adaptivní, inovační; přitom existuje omezený počet lokalit, v nichž se odehrává revoluce, v nichž se rodí inovace). Z dalších referátů polských a švýcarských kolegů vyplynulo, že se tato klasifikace vžila. Byla použita také v empirickém výzkumu vůdčích osobností lokálních společenství Pawlem Swianiewiczem, aniž by však nabyla charakteru analytického nástroje. Výhledy polské společnosti hodnotil A. Kukliński jako desetiletou příležitost k získání svobody a demokracie. Domnívá se, že současnou situaci Polska lze úspěšně řešit jen v širokém

<sup>1)</sup> Bassand, M., Bridel, L., 1989: Colloque européen sur “La dynamique locale et sa gestion.” Bern. Commission nationale suisse pour l’UNESCO